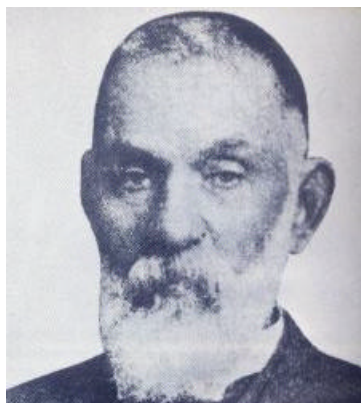

<http://www.groottrek.co.za/bantjes>
Webtuiste van dr. Leon Oberholster (†3.7.2011)
Oorgedra aan die Voortrekkermonument

**Jan Gerritze Bantjes se joernaal oor
die Slag van Bloedrivier
Deel 1
Het Joernaal¹**

Journal der Ekspeditie van de uitgewekene Boeren, onder hunnen Hoofd-Kommandant ANDREAS WILHELMUS JACOBUS PRETORIUS, (voormaals van Graaff-Reinet), tegen DINGAAN, Koning der Zulus, in de maand(en) November en December 1838; - ondernomen met oogmerk om wraak te nemen, wegens den wreedaardigste en onmenselikste moord van het gewezen Hoofd der Uitgewekenen, Pieter Retief, en zyne zestig medgezellen) en de daarop gevolgde onmenselike slagting, van mannen, vrouwen en kinderen, gepleegd door DINGAAN, en zyn volk; - alsmede ter herovering der goederen en bezittingen, by die gelegenheid door hen geroofd.

Het Journaal is gehouden door de Hr. J.G. Bantjes,¹ de Klerk des Volksraads, die gedurende de ekspeditie als Secretaris van den Hoofd-Kommandant, heeft geageerd: -

Jan Gerritze Bantjes, penvoerder van die Voortrekkers

Nademaal de heer Andreas Wilhs. Jacobs Pretorius, enige dagen geleden alhier is aangekomen, met 'n party zyners manschappen, ten einde met een kommando in de kryg tegens *Dingaan*, Opperhoofd der Zulus, op te trekken, om te trachten het, door hem van onze dood gemartelde medereizigers geroofde, terug te halen; ontstond er tengevolge van die aankomst, grote blydschap onder het algemeen. De aanstelling van gem. heer Pretorius, tot Hoofd-Offisier of Kommandant, over de op handen zynde kommando werd toen aan de Raad des Volks opgedragen, dewelke zulks blymoedig instemde. Doch er werd eerst en vooraf geloot, onder de andere Kommandanten, toen het lot juist op hem viel. Hy werd dan, met gelukwensing van een ieder die tegenwoordig was, onder wettige instruktie, door gemelde Raad geformeerd, aangesteld; - toen hy, de heer Pretorius, nu Hoofd-Kommandant, met gepastheid, zyne dank betuigde, en sprak: dat, hoe ongaarne ook, echter daar het lot op hem gevallen was, en uit aanmerking van de staat waarin zyne medereizigers verkeren, in het lager als in een gevangenis opgesloten zynde, hy die gewigtige taak, gewilliglik op hem nemen zou, en zyne vermoogen zoude inspannen, om te doen, hetgeen onze wezentlike belangen vorderen.

Dit alles bewoog my, daar ik konde opmaken dat er 'n voorzigtig bestier zoude plaats hebben, om de kommando te vergezellen, ten einde de nodige aanmerkingen op dezelve, aan te tekenen.

Zo was het dan, dat ik my haastte, en zond des anderen daags, zynde de 27ste Nov. 1838, myn wagen, naar de kommando wagens. De 28ste des anderen daags, begaf ik myzelve achterna, en achterhaalde de kommando, aan de kleine Tugela drift, de Hoofd-Kommando was reeds voorgegaan, en wy trokken voort, tot over de grote Tugela, in de poort, onder de hoogte. Het leger werd opgeslagen, en omringd door de wagens, welke *zeven en vyftig* in getal waren; en toen alles gereed was, daalde de zon.

Hier begon ik te letten, op het begin des bestiers van de Hoofd-Kommandant; want hy gaf bevel, dat het lager gesloten, en de hekken goed verzekerd moesten worden, zodra het vee in het lager zoude zyn, en dat de nachtwachten, behoorlik moesten uitgezet worden. Dit alles werd verrigt, met de meeste vlyt en bereidwilligheid.

Nadat alles besteld was, vergaderden de offisieren, in de tent van de Hoofd-Kommandant; welke offisieren waren:

Karel Pieter Landman, 2de Kommandant;
Pieter Daniel Jacobsz, 2de lid van de Krygsraad;
Jacobus Potgieter, opvolger van de 2de Kommandant; benevens de andere Kommandanten Johs. de Lange en Stephs. Erasmus, met hunne Veldkornets.

Zy voerden 'n liefdadig (liefderyk?) gesprek, om overeen te stemmen, in de maatregelen der kommando. Vervolgens verzocht de Hoofd-Kommandant de heer Cilliers² om ene avond godsdienst te houden; en men zong het oude Avondgezag, terwyl de hr. Cilliers, zulks met 'n kragtig gebed besloot.

De Hoofd-Kommandant gaf verder aan de Kommandant Erasmus 'n order, dat hy in de nacht, met 'n patrouille zoude uittrekken, om de kralen van Jobe³ af te spioeneren, terwyl hy van mening was, deze het eerste te slaan: zulks werd gedaan.

Het weder nu was regenachtig, en het regende ook by vlagen.

Des anderen daags ontwaakten wy, en een ieder was vergenoegd. Nadat wy 'n weinig verkwikking hadden genoten, verzocht de Hoofd-Kommandant my hem te assisteren met schryven. Hy gaf my te schryven, 'n stipte ordonnantie of regulatie voor de kommando, welke door hem in het kort was opgesteld. Toen ik dit volvoerd had, werden de kommandanten te zamen geroepen, en hunne goedkeuring daarover gevraagd; - hetwelk zy gaven. Ik nu maakte afschriften van die order, voor ieder kommandant; onderwyl kwam de patrouille van de Kommandant [Erasmus] terug, doch had niets uitgevonden, vanwege het ongesteld weder, en niets gezien, als slechts enige roken van de kralen.

Wy moesten hier vertoeven, om de manschappen van Kommandant Landman in te wachten, dewelke boodschap gezonden hadden, dat zy niet voor de 2de der volgende maand alhier konden zyn.

Maandag, 3 Desember 1838

Ik besloot hierop met verlof van de Kommandant, naar het groot Lager terug te ryden; alwaar ik vertoefde tot Maandag de 2de December⁴, toen ik my weder naar de Kommando begaf, en ik achterhaalde dezelve weder onder het voortgaan; en 'n eindweegs voortgetrokken hebbende, kwamen wy aan dezelfde rivier, meer naar boven, alwaar wy kampeerden.

Ik vernam hoe de afgelopen Zondag, was doorgebracht, en hoorde, dat de heer Cilliers de godsdienst had waargenomen, met allen die er waren; dat hy de godsdienst had begonnen, met het zingen uit Psalm 51, I, 4; dat hy na het openbare gebed, heeft gezongen de 2de Lofzang uit Psalm 116, 6, 7; daarna over Josua had gehandeld, en besloten met 'n openbaar gebed, en met het zingen van de 2 laatste verzen, van het 3de Psalm.

Deze avond werd doorgebracht met het houden van 'n biduur, waarmede de heer Cilliers begon, door 't zingen van enige toepasselijke verzen, waarin de heer Joh. Vermaak hem volgde, en hy weder het biduur naar behoren besloot.

Het Leger onderwyl voorttrekkende, was men verblyd het lang verwachte gezelschap van de Kommandant Landman te zien aankomen; zyne manschappen waren 123, in getal, behalve de Engels en Kaffers.⁵ Ras werd geraadpleegd, en de Kommandant de Lange, met 3 man uitgezonden om verder te spioneren.

Intussen werd Daniel Bothma, voor de Hoofd-Kommandant gebragt, over onwilligheid om zyn wacht te doen, en brutale expressiën tegen zyn Kommandant; hy expresseerde zich zelfs onbehoorlik voor de Hoofd-Kommandant, dewelke verplicht was, hem daarover 'n goede korrekcie te geven. De Kommandant Jacobs, die zyn aanklager was, heeft voor hem gesproken, om hem met 'n goede reprimant onder belofte van verbetering, te ontslaan; hetgeen geschiedde.

De Hoofd-Kommandant onderhield in de avond, zyne onderhorige Kommandanten over hunne en zyne pligten, welke zy volgens instruktie van de Raad des Volks, hadden op zich genomen, en over de stappen welke tegen de vyand nodig waren; - en besloot vervolgens, om het Leger de volgende dag op te breken, en voort te gaan.

Dinsdag, 4 Desember 1838

De 4e December vervolgden wy onze reis van de Tugela, in 'n vlak en open veld voortgaande, ('t veld is enigzins zuur, doch niet ongebruikelik (onbruikbaar?)), tot aan de Kliprivier, dewelke wy overtrokken. Omtrent 'n kwartier uurs aan de andere zyde van dezelve, begint 't veld by uitnemendheid fraai te schynen, bekleed met zoete gras, welke jeugdig groen staat, en bont begroeid is met doornbomen.

Doch een eindweegs verder voortgegaan zynde, kampeerden wy, en hadden hier een schoon gezicht aan het veld, doch geen lopend water was er. Het Lager opgeslagen zynde, gaf de Hoofd-Kommandant my weder te schryven, 'n Ordonnantie, ter voorkoming van onbehoorlike aanranding der vrye kleurlingen; - hetwelk ik deed, en vervolgens (nadat wy avond godsdienst verrigt hadden), ter ruste ging.

Woensdag, 5 Desember 1838

Des anderen daags zynde de 5e December, was alles nog in goede order. Een ieder was begerig om de uitgezonden spionnen te zien opdagen; - terwyl wy moesten verblyven tot hun rapport of aankomst.

Ondertussen begon de Hoofd-Kommandant die ochtend, al zyne offisieren en hunne manschappen by malkander geroepen hebbende, vooreerst tot hunne aanmoediging en vermaning voor te lezen, 'n brief van 'n broeder en vriend. de heer *Christiaan Hattingh*, welke gerigt was aan alle zyne uitgewekene mede-Broederen, - en dezelve was de attentie der toehoorders wel waardig. De Hoofd-Kommandant maakte hierop 'n aanspraak tot zyne onderhorigen, dewelke velen

wakker opwekte, terwyl hy zelf, met grote deelneming sprekende, in 't gemoed bewogen werd. Vervolgens las hy 'n andere brief, door de WelEerwaarde heer *Van der Lingen*,⁶ aan zyne Ed, gerigt; deze was even duur waardig om aan te horen, en 'n ieder gevoelde dankbaarheid tot God, van in zulk 'n barre wildernis, zodanige vertroosting te mogen horen. De Hoofd-Kommandant betoonde ook zyn uitersten pligt, om zulks op het gemoed zynor onderhorigen te drukken. Hy deelde ook mede 'n antwoord door zyn Ed. daarop gerigt, hetwelk 'n ieder prysde. Hy vermaande voorts 'n ieder, om deze onze voorgenomen overgewigtige grote taak, (welke van de hogere hand gezegend moet worden, willen wy gelukkig slagen), te beginnen, met smekingen en gebeden, tot de troon van God, om volstandig te blyven tot de einde, en om gehoorzaamheid aan de oversten te bewyzen, daar anders alles ongezegend zyn zal, en ons verderf dan eindelijk tot triomf onzer benyders, door ons zelve zal ontstaan.

Hy ging verder voort, om de instruktiën voor hem geformeerd door de Raad des Volks, voortelezen, en hen bekend te maken, met de grote verantwoordelijkheid, voor hem daarin opgesloten. Hy las vervolgens de stipte order voor de Kommandanten, door hem geformeerd, benevens de laastgemelde ordonnantie.

Hy riep toen naby hem, alle de onderhorige offisieren, naar rang; de assistent Kommandanten, de veldkornets, tot korporaals toe; vermaande hen desnodig tot manmoedigheid en voorzigtigheid; herinnerde hen, "hoe 'n zaak zonder God begonnen, veydeld wordt; hoe 'n ieder zich behoorde te gedragen, in het slaan tegen de vyand; dat wy, als redelike schepsels onder het licht van 't Evangelie geboren, hen niet gelyk moeten zyn, in het vernielen van onnozele vrouwen en zuigelingen; en dat wy van God begeren mogen, hetgeen met Zyne gestrengeregtvaardigheid niet strydig is. Hy vermaande hen verder, hunne onderhorigen op te wekken, om 's avonds en 's morgens hunne diensten en verrigtingen aan God op te dragen in gebeden; dat zy de H. Sabbath, ter ere van God zouden besteden, en nalaten die groten naam ydelik te gebruiken, en de Allerhoogste te lasteren. Hy zeide verder, hoe verblyd hy was te mogen ondervinden, dat de rust en de redelijkheid in broederliefde nog heerste, onder zo vele duizende zielen, als in één huis tezamen wonende, en dit boven zyne verwachting; dat hy nogtans een ieder vermanen moest, om nu de handen ineem te slaan, om álles uit de weg te ruimen, dat onénigheid werkt, opdat wy, als een lichaam, met Gods hulp, ons voorgenomen werk mogten uitvoeren, - en herinnerde hen eindelijk met herhaaldelik *Eendracht maakt magt*". *Onder al verbood hy scherpelik, dat niemand zich zal mogen bemoeien met het gevangennemen van Kaffer kinderen of vrouwen, gedurende het gevecht.*

De opvolger van de Hoofd-Kommandant,⁷ beklom ook de stel van het kanon, en sprak: Dat een ieder behoorde acht te geven op hetgeen de Hoofd-Kommandant ons medegedeeld had; - dat wy allen dank aan God behoren te geven voor zulke dure vermaningen; dat wy in alle onze verrigtingen God de ere moeten geven; hoe dat het nu tyd is voor ons, dat wy allen voor God nedervallen, daar onze vyanden als wolven op ons verderf loeren; dat wy vooral God danken moeten, dat hy ons zulk 'n Opperhoofd beschikt had, die verstandig in al zyn doen is, en zelf zich bezorgd toonde, zowel voor der zielen welvaart, als der lichamelike.

De Hoofd-Kommandant vervolgde weder, en stelde ons alles voor, dat hy meende tot ons verderf te ontwaren, en dat wy wel behoren te erkennen, de waarheid van het voorgebragte door zyn opvolger, enz. Hy verzocht voorts allen, zich tezamen in het gebed te verenigen, verzoekende den heer S. Cilliers om deze doorgebragte stond, met 'n openbaar gebed te sluiten; - die, vooraf de Hoofd-Kommandant aansprak, met gepaste redenen, hem vermanende tot zyn pligt, vervolgens de andere kommandanten, en alle de offisieren naar rang tot de

gemene man toe, en besloot zulks toen met 'n openbaar gebed. Aldus werd deze stond gepastelijk doorgebracht; 'n ieder was getroffen, en alles was stil en bedaard.

Wy verwachtten elk oogenblik de terugkomst van de Kommandant de Lange⁸ van zyn ekspeditie.

Ondertussen ging ik voort, het generale getal der manschappen, voor de Hoofd-Kommandant op te maken, hetwelk ik vond te zyn benevens zes gekleurden, 464 mannen behalve de Kommandanten.

Er kwam tevens 'n rapport van de Tugela, met 'n Kaffer, door 'n Engelsman, Robert Joyce, gezonden, verzoekende aan E. Parker, hem 'n paard te zenden, terwyl zyne voeten doorgelopen waren. Gemelde Parker vervoegde zich hierover by de Hoofd-Kommandant, en 't werd hem toegestaan.

Intussen onderzocht de Hoofd-Kommandant de Kaffers van Port Natal, en gaf hen de nodige orders.

Eindelijk hadden wy het geluk de Kommandant de Lange, van zyn ekspeditie als spion te zien arriveren, met zieh hebbende 'n gevange Kaffer, uit de kralen van Jobe, *'n frisse persoon, ruim meer dan zes voeten lang*. Edoch, vernamen wy tot ons leedwezen, dat hy, met zyn drie volgers, onverhoopt tussen de kralen zynde ingereden, genoodzaakt was, om hun leven te verdedigen, en vuur te geven, zodat zy op 't oogenblik 3 Kaffers nedervelden, en één gevangen namen, terwyl de anderen alle ontvlugten. Zy bragten mede met zich, n stuks schapen, en 14 beesten, welke zy daar gevonden hadden. Dit was 'n grotere rareiteit dan de Kaffer, welke op 't paard aan kwam ryden; - want soortgelyke, was nog door niemand ooit te voren gezien, van mooi-, groot- en vettigheid; de *ooien* hadden alle lammeren, en zelfs deze waren al de staarten kort gesneden, terwyl de rammen met vermoeiing hunner lichaam de staarten nadragen moesten van wege de grootheid.

De Kommandant de Lange zyne wedervaring aan de Hoofd-Kommandant gerapporteerd hebbende, besloot de Krygsraad, 's anderen daags het leger op te breken, en hetzelfde 'n eindweegs nader te verzetten, om de kralen van gem. Jobe te verslaan. De Hoofd-Kommandant nam te gelykertyd waar, om de gevange Kaffer, enigmate uit te vragen; doch wat men van hem vernam was niet belangryk, en acht ik niet nodig, aan te merken.

Donderdag, 6 Desember 1838

Des anderen daags, zynde de 6de der maand, vervolgden wy onze onderneming, en trokken met het leger voort, tot aan 'n soortgelyke rivier, alwaar wy kampeerden en dadelik werd er 'n vergadering belegd, over het optrekken tot de kralen van Jobe. Er werd besloten, zulks te doen, en slechts zoveel vee als tot mondprovisie voor de kommando nodig mogt zyn, mede te nemen. Dadelik werden daartoe 300 man gekommandeerd, en zy vertrokken na de middag. Ik beschouwde hunnen uittogt, en zag de Hoofd-Kommandant hen ('n eindweegs van het leger zynde), verdelen in vyf divisiën, naar de vyf kommandanten; en aan iedere offisier de nodige order geven; dit alles gedaan hebbende, volgden zy hem, op 'n behoorlyke wyze. De Hoofd-Kommandant gaf ook order, om het leger dadelik na zyn vertrek, met doorntakken te verzekeren, hetwelk gedaan werd. De gevangene Kaffer ging met de kommando.

De Kommandant Jacobsz,⁹ achtergebleven zynde, kommandeerde tegen de avond vyftig man, om die nacht met hem op te trekken, naar de mielietuinen, teneinde te zien, wat er van de kralen was: hetwelk zy deden.

Vrydag, 7 Desember 1838

Des anderen daags, zynde de 7e der maand, wierden de patrouillen en spioenen behoorlik uitgezonden; en kort daarop arriveerde de kommandant Jacobsz, en de zyne, niets gevonden hebbende terwyl al de Kaffers gevloten waren.

Na de middag, arriveerde ook de Hoofd-Kommandant met de kommando; doch alles was verlaten, en de Kaffers van Jobe, waren gevloten door het alarm des vorigen dags van de Kommandant de Lange, zodat men ze niet achterhalen kon, - 27 bokken en 7 schapen bragten zy mede, niets vernomen, en slechts enige seinen van verre gezien hebbende.

Het algemeene gesprek was over de onpassabelheid des wegs, die ze gegaan waren, om de Kaffers te achterhalen. Ik dacht zeker te zyn om van mensen welke hier niet wonen, en die geloofbaar zyn, te vernemen naar de staat des velds; hetwelk ik deed, en kreeg ten antwoord, dat zy nimmer zo fraai en vruchtbaar, door Afrika henen, gezien hadden. De paarden nu, waren tot spyt, veel afgereden. Er werd dan besloten, om zonder eenig verzuim op te trekken naar Dingaans kraal.

-
1. Die joernaal het in *De Zuid Afrikaan* verskyn gedurende 1839.
  2. [Charl \(of Sarel\) Arnoldus Cilliers](#), geb. 7 Sept. 1801, oorl. 4 Okt. 1871.
  3. In die oorspronklike staan: Tobe; was egter 'n bekende Zulu-kapt., Jobe of Joob, tussen Sondagsrivier en die Tugela.
  4. Hierdie Maandag het op die 3de Desember geval - die 16de was 'n Sondag
  5. Alexander Biggar, E. Parker en R. Joyce, van Port Natal, met 'n aantal "mak" swartes. Biggar het 'n paar dae later in die geveg by die Wit-Umfiloos gesneuwel.
  6. Ds. G.W.A. van der Lingen, predikant te Paarl.
  7. D.w.s. sy plaasvervanger, komdt. Karel Pieter Landman.
  8. [Komdt. Johannes de Lange \("Hans Dons"\)](#), 'n man wat hom onderskei het as baasverkenner en deur sy dapperheid.
  9. Komdt. Jacobsz het met 60 man saam met Pretorius by die Voortrek aangekom; was later Volksraadslid.

Jan Gerritze Bantjes se joernaal oor die Slag van Bloedrivier Deel 2 Het Joernaal - Deel 2

Saterdag, 8 Desember 1838

Wy vervolgd des anderen daags, zynde de 8e der maand, onze onderneming, trokken voort in 'n open vlak veld, totdat wy kwamen aan de Zondagsrivier. Wy hadden intussen nog twee andere soortgelyke rivieren gepasseerd, welke by de weg wel niet lopende waren, doch volgens verhaal der patrouilles, lopende fonteinen hebben, waar dezelve hunnen oorsprong nemen. De streek der Zondagsrivier, is luisterryk en fraai, aan beide zyden begroeid met alle soorten van vallei gewas, en zo ver men ging, was het gras geheel zoet. Wy gingen aldus voort, en doorkruisten weder 'n laagte, welke aan de weg, staand water inhield; wy gingen verder voort, tussen twee vlakke koppen, door 'n zandachtige poort; een zeer yzelike lelike weg, grote klippen, en dan verscheidene diepe sloten, sommige zeer modderachtig. Dit alles gepasseerd zynde, kwamen wy in 'n grote vallei, dewelke 'n fraaie gezicht opleverde. Wy gingen dezelve door, en voort, totdat wy kwamen aan 'n lopende rivier, door de vorige kommando genoemd, de *Blyrivier*, gelegen onder 'n vlakke berg; hier kampeerden wy.

Sondag, 9 Desember 1838

Des anderen daags, zynde de 9e, was alles nog rustig, en wy bleven hier over, om de Sabbath te vieren; terwyl ook de vorige Zaterdag avond, in de tent van de Hoofd-Kommandant, werd doorgebracht met 't zingen van enige gepaste liederen, en 'n kragtig gebed, door de heer Cilliers gedaan.

Aflê van die Gelofte

Des Zondags morgens, vóordat de godsdienst begon, liet de Hoofd-Kommandant degenen die de godsdienst zouden verrigten, by malkander komen, en verzocht hen, met de gemeente te spreken, dat zy allen volyverig in geest en in waarheid, tot God mogten bidden, om Zyne hulp en bystand, in het slaan tegen de vyand; dat hy aan de Almagtigen 'n gelofte doen wilde, (indien allen wel willen), - "om zo de Heere ons de overwinning geven mogt, 'n Huis tot zyns Grote Naams gedagtenis te stichten alwaar het Hem zal behagen," - en dat zy ook moesten afsmeaken, de hulp en bystand van God, om deze gelofte zeker te kunnen volbrengen, en dat wy de dag der overwinning, in 'n boek zullen aantekenen, om dezelve bekend te maken, zelfs aan onze laatste nageslachten, opdat het ter Eere van God gevierd mag worden.¹

De heeren Cilliers, Landman en Joubert, waren opgeruimd in het gemoed, om zulks te horen; zy onderhielden hunne gemeentens hierover en verkregen hunne algemene toestemming. Toen hierna de godsdienst onderscheidelik begon, nam de heer Cilliers dezelve in de tent van de Hoofd-Kommandant waar. Hy begon met het (laten) zingen uit Psalm 38 vers 12, 16, deed vervolgens het voorgebed, en sprak over de eerste 24 verzen van het 6e Kapittel uit Judicum of de Richteren; besloot vervolgens met het gebed, waarin de belofte voormeld aan God werd gedaan, en 'n krachtige smeking, om Gods hulp en bystand, in het volbrengen derzelve. Er werd weder gezongen, de 12e en 21e verzen van voorm. 38e Psalm, en hy besloot de godsdienst, door het zingen van Psalm 134.

Na de middag werd weder 'n byeenkomst gehouden, en men zong verscheidene toepasselike verzen; de heer Cilliers maakte weder 'n aanspraak, en verrigte het openbare gebed; op welke wyze, ook de avond werd doorgebracht. Des anderen

daags, zynde de 10e der maand, gingen wy weder voort; kruisden de rivier, en werden veel verhinderd, daar het gras zeer hoog in de weg stond en gevaarlik was door 't ryden; wy moesten het afbranden; en dit gedaan hebbende, passeerden wy enige sloten, en beklommen de berg, welke zeer lelik en vol grote klippen is; en 't was laat tegen den avond, eer wy dezelve over waren. Het veld op zich zelf schynt fraai, goed en grasryk, en men vindt verscheidene fonteinen langs de weg, welke schynen gedempt te zyn, en wy zagen dus niets anders dan zyveringen. Een eindweegs van den moeilike berg zynde, kwamen wy in 'n grote vallei, welke zich zeer fraai vertoont, begroeid met klaver, en vele andere soorten van vallei gras en kruiden.

Hier legerden wy; verscheidene seinen werden er gezien; doch de patrouilles uit geweest zynde, kwamen terug, en hadden niets ontdekt, doch verscheidene roken en stof van verre gezien, welke zy vermoeden, van Dingaans voorste kralen te zyn.

Dinsdag, 11 Desember 1838

Des anderen daags, zynde de 11de, vervolgden wy onze reis, en sommige wagens gingen uit de weg, om zeven of acht elanden, welke des daags te voren, door de patrouilles geschoten waren, opteladen, ook waren verscheidene deze morgen geschoten, die allen opgeladen werden.

De wagens waren nog niet allen byeen toen ons rapporten te gemoet kwamen, dat er Kaffers gezien waren; denkelyk de kommando van Dingaans. Met den meesten spoed werd het lager getrokken, aan de overzyde van de Omsigatie² (overgezet zynde Buffelrivier).

De Hoofd-Kommandant zond onderwyl 'n gedeelte mensen om hen te ontmoeten, en bleef hy zelve achter, om het lager vooraf in orde te bestellen, terwyl hy ook niet zeker was, of het de kommando was. Doch weinig tyds daarna, kwamen rapporten terug dat het slechts spioenen waren. De uitgezondenen van ons doorkruisden die plaatsen intussen, alwaar verscheidene Kafferkrallen lagen, en vonden negen stuks, die allen handgemeen sneuvelden; ook wierden er verscheidenen verse sporen gezien.

Tegen de avond, zag men van verre, door de vlakke 'n Kaffer passeren, doch konde hem niet regt bekennen. Dadelik werden 2 man afgezonden. De Kaffer nu had zich in 'n rietbos verstoken, doch ene Mr. Parker, die ook gevolgd was, van achter komende, vond hem 't eerst, hebbende met zich 'n knapzak mielies. Hy wilde zyn assegaai werpen, doch gemeide Parker gaf hem 'n schot, en hy werd doodgeschoten.

Deze dag aldus doorgebracht hebbende, vernachten wy hier.

Woensdag, 12 Desember 1838

Des anderen daags, zynde de 12e December, gingen de patrouilles vroeg uit. Terwyl het regende, bleven wy hier over. 'n Kaffer-spion werd door de patrouilles, geschoten, - behalve een, dewelke, de heer Parker, met zyn Kaffer-spionnen uit geweest zynde, gevangen nam, benevens 'n party vrouwen en kinderen, welke laatste, hy onder protektie van zyne gezellen liet, en ging hy met de gevange Kaffer vooruit naar het Lager; doch de Kaffer, (aan de riem van Parker's paard vastgemaakt zynde,) kreeg Parker onder weg aan zyn geweer beet, en rukte hem van het paard tegen de grond. Hy had slechts zyn knopkierie, en konde niet veel doen, terwyl zyn armen gebonden waren; zo had Parker het geluk, terwyl de Kaffer op zyn geweer leide, welke 'n korte dubbele loop is, om beide schoten te ontdoen in des Kaffers arm en schouder, zo dat hy ontkwam en een zyner

gezellen by de gewonde Kaffer liet, en zyn wedervaren aan de Hoofd-Kommandant rapporteerde, dewelke zelve derwaarts gereden is, om met die Kaffer te spreken, doch die hy aldaar stervende vond.

De vrouwen en kinderen aangekomen zynde, gaf de Hoofd-Kommandant hen vryheid, om terug te keren; doch gaf hen 'n teken, zynde 'n witte vlag, om aan hunne Koning te tonen, dat zy vry gelaten zyn, en hem te boodschappen, dat wy nu gekomen zyn om oorlog te voeren, en dat, indien hy wil, wy geneegen zyn vrede met hem te besluiten, zo hy de paarden en geweren onzer vermoorde mede-broeders wilde uitleveren; doch zulks latende aan zyne verkiezing; of, zo hy anders doen wilde, dat wy, al was het tien jaren lang, oorlog wilden voeren. De naam van de Hoofd-Kommandant was op gem. vlag geschreven. De vrouwen waren zeer verblyd, over de genadige verschooning van de Hoofd-Kommandant, en prezen hem, ver boven hunne Koning; want, zeiden zy, hy verschoont nimmer enige onschuldige vrouw of onnozel kind, maar laat hen menigmaal ten zynen plaisiere doden. Zy dankten wel duizendmaal voor hun leven. De Hoofd-Kommandant gaf hen verder zekerheid, dat zy gerustelik, al waren het ook hunne mannen, 'n boodschap konden terugbrengen; indien zy slechts het teeken, hen gegeven, by hun hadden, hun zoude dan geen leed geschieden; en zeide hun verder, dat geen vrouw of kind, door ons gedood zoude worden. Zy dankten nog wel meermalen, en gingen om de boodschap te doen.

Donderdag, 13 Desember 1838

De 13e December vertrokken wy, slecht weder hebbende, 'n eindweegs langs de rivier af, welke ten oosten loopt, om nader aan 't hout te komen.

Met het vertrekken, rapporteerden de Kaffer-spionnen, weder enige Kaffers gezien te hebben, die, drie in getal, door de patrouilles werden gevonden, en zy alle sneuvelden.

Na de middag kwam 'n andere patrouille terug, en boodschapte dat zy 'n grote party Kaffers in 'n lelike plaats op 'n berg aangetroffen hadden, dewelke veel vee by zich hadden; doch zy waren slechts vier mannen tezamen, zodat zy niet meer dorsten wagen, nadat zy drie van gemelde Kaffers hadden doodgeschoten, en toen van een hunner, zyn geweer in stukken brak.

Vrydag, 14 Desember 1838

Wy vernachten alhier, en des anderen daags, zynde de 14e Dec., gingen er 120 man, des avonds tevoren gekommandeerd zynde, met 't aanbreken van de dag uit, om gem. party Kaffers aantevallen.

Ik onderzocht nu naar 't getal Kaffers tot nu toe gesneuveld, en vond hetzelfde deze morgen te zyn *drie en twintig*.

Des avonds kwamen de patrouilles terug, en hadden weder in 'n schermutseling, *acht* Kaffers doen sneuvelen.

Saterdag, 15 Desember 1838

Des anderen daags, zynde de 15e Dec., vertrokken wy verder, tot aan 'n spruit, alwaar wy kampeerden, en alwaar er dadelik van de ene patrouille, rapporten kwamen, dat zy vyf der Zulus op het lyf gereden waren, en een van hen hadden doodgeschoten, terwyl de anderen, door onpassabelheid van hoge wallen en sloten, het zyn ontkomen.

Van 'n andere patrouille kwam ook rapport, dat zy 'n even grote party hadden gezien, en verder gaande, 'n grote party hadden ontdekt, welke zich in 'n hachelik lelike plaats bevonden.

Dit laatste rapport kwam op Zaterdag, de 15e Dec., toen wy juist aan 'n andere spruit gelegerd waren. Het Lager goed voorzien hebbende, begaf de Hoofd-Kommandant zich met 'n gedeelte mensen naar die plaats, hebbende vooraf ook rapporten van de Kommandant De Lange, ontvangen, dat het de kommando der Kaffers was, die aan het naderen was. De Hoofd-Kommandant aldaar gekomen zynde, werd besloten, (terwyl het reeds tegen de avond was, en verscheidene mensen naar alle oorden op patrouille uit waren, zodat hy te weinig met zich had voor die lelike plaats, temeer daar de Sabbath voorhanden was) alles, te laten berusten tot de volgende Maandag, (al zouden zy ook aannaderen,) ten einde de Sabbath niet te ontheiligen.

De Hoofd-Kommandant gaf orders, om de hekken en poorten goed te verzekeren en dat alle man, omtrent 2 uren vóór daglicht, opgewekt zoude worden. Aan alles werd voldaan. Op de bepaalde tyd werd alle man opgewekt, en wy hielden ons gereed.

Sondag, 16 Desember 1838

Die Slag van Bloedrivier

Zondag, de 16e December, werd voor ons als geboren; de lucht was open, het weder klaar en helder.

Naauweliks zag men het schemerlicht aanbreken, of de wachten, die nog op hunne posten waren, en nauweliks zien konden, ontwaarden dat de Zulus aan het naderen waren. De patrouilles nu, waren allen, in het leger 's daags te voren by malkander geroepen, door alarm-seinen, met het kanon.

De vyand dan naderde, in volle vaart, en eensklaps hadden zy het lager aan alle zyden omsingeld. Onderwyl werd het licht, zodat men hen konde zien naderen, terwijl hunne voorgangers reeds waren terug geschoten.

Hun aannaderen leverde (hoewel akelig door de grote magt), echter 'n schoon gezicht op; zy naderden by regimenten, ieder kaptein met zyne manschappen achteraan, (zo hadden de patrouilles 's daags tevoren hen ook zien opkomen), tot dat allen ons omsingeld hadden.

Ik konde hen niet tellen, doch men zegt, dat 'n gevangene Kaffer, het getal van zes en dertig regimenten opgaf, welke regimenten men ten getalle van "negen à tien duizend man" moet berekenen.

Het gevecht nu ging aan, en de kanonnen werden uit ieder poort gelost; zo werd het gevecht hevig, zelfs in 't schieten met klein-geweren, zo van onze als van hunne zyde. Nadat zulks nu ruim twee uren, op 't horloge had geduurd, gaf de Hoofd-Kommandant orders, (terwyl de vyand gedurig 't lager bestormde, en hy vreesde, dat onze ammunitie verminderen zoude,) "*dat de poorten geopend en te paard tegen hen gevochten moest worden.*" Dit werd gedaan, en tot onze spyt, vloden zy zo erg, dat men hen in vele wegen moest achternajagen.

Weinigen bleven in 't lager, en Hoofd-Kommandant zelve, nadat hy de nodige orders gegeven had, begaf zich achteraan. Zyne schietpaarden waren door anderen genomen, en hy zelve moest zich op 'n wilde paard begeven; hy

achterhaalde 'n grote party, en joeg hen zeer na op het lyf, met volle drift. Een der Zulus bestormde hem, hy echter loste het schot van een der lopen van zyn geweer om de Kaffer neer te vellen; doch het paard daar hy op zat vloog zo schichtig weg, dat hy miste; en willende 't andere (schot) doen, was onwetend dat de stopper van 't slot toegeschoven was, zodat hy de haan niet konde spannen. Nu had hy geen tyd meer, en sprong van 't paard; - de Kaffer springt hem meteen op 't lyf, en steekt naar hem met zyn assegaai, dewelke hy tot twee reizen met zyn geweer afkeerde; doch de derde maal, niet kunnende, keerde hy die steek af met zyn linkerhand, in dewelke de Kaffer den assegaai stak. Hy springt nu naar de Kaffer toe, pakt hem aan, en smyt hem tegen de grond en houdt hem zo lang vast, hoewel hy erg worstelde, tot dat P. Roedeloff (Philip Rudolph) was gekomen; toen trok hy de assegaai met alle magt uit zyn hand, en steekt de Kaffer onder zich dood.

Hy dan keerde terug naar 't lager om de wond te doen verbinden, hetgeen geschiedde. Hy sprak echter, dat niemand zich moest laten afschrikken, dat die wond hem geen leed doen kon, en dat hy verblyd was, dat hy nog de enigste was (die gewond was). De wond echter was erg.

Men vernam met leedwezen dat *Gerrit Raath*, hetzelfde ongeluk was wedervaren, op dezelfde wyze, als de Hoofd-Kommandant; doch hy was daarby gevaarlik gewond, in zyn zyde; alsmede *Philip Fourie*, die onder het gevecht in het lager, door 'n assegaai in zyn been gewond was, welke ook gevaarlik was. *Gerrit Raath* is in het veld blyven liggen, en werd gehaald, en op 'n katel naar het lager gedragen.

Alzo werd de Zulu kommando achtervolgd, ruim *drie uren ver*, en men keerde terug, terwyl een ieders ammunitie verschoten was.

De Hoofd-Kommandant gaf dadelik order, de geweren uit te wassen, en dat een ieder zich voorzien moest van ammunitie. Dit werd gedaan, en op nieuw kogels gegoten. Men offerde gebeden en dankzeggingen tot God, en na de godsdienst verrigt te hebben, zond de Hoofd-Kommandant weder 'n sterke party achteraan, om de Zulus te vervolgen, zo ver zy konden; doch deze kwamen 's avonds terug, hen niet kunnende achterhalen.

Maandag, 17 Desember 1838

's Anderen daags, namen wy 't getal der gesneuvelden op; diegene welke om en naby het lager doodgeschoten waren, waarvan een gedeelte niet geteld zyn, met de welke achterhaald en doodgeschoten zyn, vond men te zyn, het minst zeker getal, ruim meer dan *drie duizend, behalve de gewonden*.

Wy vervolgden van hier onze reis, en kwamen aan "*Omslatoes*" (Umhlatuzi), de 19e der maand. Intussen werden verscheidene spionnen, en Kaffers gedood. Laat ik ook melden, dat "*Dingaan's Servant*" in volle "*dressing*" by het lager onder het gevecht neergeveld is!

Aan de "*Omslatoes*" gekampeerd zynde, zagen de patrouilles met het spionneren, de *stad van Dingaan*, betrokken met rookwolken. Wy wisten niet wat er van was, ondertussen braken wy 's anderen daags op, en trokken tegen dezelve aan.

N.B.-Twee Kaffers werden, nadat de slag geleverd was, gevangen, en dezen zond de Hoofd-Kommandant ook, met dezelfde boodschap naar *Dingaan*, welke hy aan de vrouwen hier bovengemeld gegeven had; 'n andere werd weder gevangen, en die zond hy ook. *En een der gevangen en is nu de wegwyzer.*³

Donderdag, 20 Desember 1838

Wy trokken voort, en kampeerden de 20ste naby zyn stad, omtrent 'n kwartier uurs van dezelve. Zo ras het lager getrokken was, wierd 'n kommando naar de stad gekommandeerd.

Wy gingen met omtrent 200 man, en vonden de stad ledig, en het Paleis van de Koning geheel verbrand, mitsgaders het gehele bovineinde van zyne stad. De Hoofd-Kommandant liet al dat er te vinden was by malkander uitbrengen, en 'tgeen in het vuur lag, van yzer en koperwerk, er uithalen en bewaren.

Vrydag, 21 Desember 1838

Wy begaven ons weder terug en des anderen daags, zynde de 21e, trokken wy het Lager, juist op de heuvel, alwaar de ongelukkige heer Retief, met zyne volgelingen gemarteld was.

Het gezicht der wreedaardige marteling, waarvan de doodsbeenderen nog blyken opleveren, was wezenlik akelig om te aanschouwen, terwyl aan verscheidene hunner benen nog de raauwe riemen waren, zoals zy gebonden zyn geweest; en de stokken, en spaken, waarmede zy geslagen zyn, by duizenden langs de weg, die zy gesleept waren, lagen allen in stuk en fyn geslagen. Deze stokken waren sommige van hunne dans-kieries, en anderen van de palen, waarop zy hunne huizen bouwen, of waarmede zy hunne fortifikatiën planten. Terwyl er meer andere geraamten of dode beenderen lagen, werden deze van ons gekend aan hunne hoofden, welke allen ingeslagen waren, en by ieder hunner dode lichamen, lag 'n hoop klippen, waarmede zy hunne laatste pyniging hadden ontvangen.⁴

O! verschrikkelike marteldood! De nu wylen waardige heer Retief kenden wy aan zyne kleding, die hoewel vergaan, echter nog kleine lapjes daarvan aan de beenderen waren, waarby ook nog enige kentekenen gevonden zyn, als zyn vallies, ook byna geheel vergaan, waarin enige papieren waren, waarvan sommige geschonden en in stukken geregend zyn; doch sommige daarin waren nog zo kostelik bewaard gebleven, alsof het nooit in de open lucht was geweest, waaronder ook 't Kontrakt tussen hem en Dingaan, omtrent de afstand van het land, zo schoon en ongeschonden, alsof het deze dag geschreven was, benevens 'n paar vellen schoon papier, op een van welke, die Hoofd-Kommandant daags hierna aan de heer J. Boshof 'n brief geschreven heeft.

Alle pogingen werden nu aangewend om deze beenderen by malkander te krygen, en wy begroeven dezelve.

Dit gedaan zynde, ondervroeg de Hoofd-Kommandant de gevangen Kaffer, en terwyl hy voorgaf slechts aanschouwer van deze marteling te zyn geweest, destyds ziek zynde, zo verhaalde hy de gehele omstandigheid, juist als het gezicht der beenderen ons vertoonde; doch onder andere, "dat de Koning nadat hy 't traktaat besloten had, al de mensen (Retief en de zynen), in zyn stad had laten komen, opdat zyn volk ter ere van hen dansen zoude; en hy liet toen onder 't dansen op hen aanvallen; en hoewel de Boeren zonder hunne wapenen waren, verdedigden zy zich echter met hunne zakmessen, zodat wanneer zy door een regiment reeds heengevochten hadden, een ander het weder vervatten moest." Een man, (zegt hy) lang van postuur, konde zeer hard lopen, welke door veel vechten ontkomen is uit de stad, tot over de rivier, welke my voorkomt omtrent 2,500 treden te zyn, doch door hunne grote magt, zyn zy hem van alle kanten voorgelopen, en hebben hem achterhaald, eer hy by zyne paarden was; toen heeft hy zich met klippen verweerd, totdat hy flauw was. Hy zegt verder, twintig van hen, zyn met het vechten doodgesneden, en verscheidene waren gewond.

Verscheidene artikelen werden er nog gevonden, welke onder de aarde begraven waren; en des daags hierna, zynde de 24e December, werd besloten, dezelve per publieke vendutie te verkopen, en de vendu-penningen onder de kommando mensen te verdelen, hetwelke gedaan werd.

Dinsdag, 25 Desember 1838

Des anderen daags, zynde de 25e, werd er 'n kapitein van Dingaan, door de Kafferspionen gevangen opgebracht. Deze verhaalde veel; doch men konde maar weinig geloven. Hy verhaalde echter van de marteling, evenals de vorige.

Woensdag, 26 Desember 1838

Den volgenden dag braken wy het lager op, en verzetteden het op 'n hoogte, aan de strandzyde, onder welke plaats, grote en ruwe kloven zyn, en juist in deze, was de gehele Zulu magt vergaderd.⁵ Wy kampeerden en verzekerden het lager.

Donderdag, 27 Desember 1838

Des anderen daags, werd omtrent 300 man gekommandeerd, om af te gaan. Wy zagen van 't lager de Kaffers heen en weder lopen. De Kommando ging af, en de Hoofd-Kommandant ging mede; doch eer zy de Kaffers ontmoetten was hy genoodzaakt terug te keren, wegens de pynlikheid van zyn gewonde hand; want het was onweder. Het kanon, welke mede genomen was, konde niet verder, en werd ook terug gezonden.

Pas was de Hoofd-Kommandant by het lager, of wy hoorden 't gevecht hevig aangaan, en het was 'n gedruis der schoten. Ik werd dadelik met nog enigen afgezonden, naar het punt des bergs, om het gevecht met de verrekyker af te zien; hetwelk ik deed; en zo lang ik zien kon, was het gedurig schieten zonder ophouden.

De Hoofd-Koramandant had by zyn teruggaan alle nodige bevelen tot voorzigtigheid gegeven, doch niettegenstaande, waren zy in de kloof neder gedaald, en zonder toe te zien, tussen de Kaffers in de holen en spelonken ingereden, zodat zy voor noch achterwaarts konden, en genoodzaakt waren gedurig 'n weg door de Kaffers heen te schieten, door wie zy als mieren omsingeld waren; en niet durvende wagen om te blyven vechten uit vrees dat hun ammunitie zoude opraken, retireerden zy, tot 'n zeer lelike weg, daar de rivier terugwaarts stygde, alwaar de Kaffers gelegenheid kregen, tussen hen in te komen; en toen vermoorden zy benevens Alex Biggar, met vyf zyner Kaffers, nog vyf van de onzen, met name Jan Oosthuizen, voormaals inwoner van Nieuwveld, Marthinus Gous, van Zwartberg, Gerrit van Staden, Barend Bester en Nic le Roux.

Zy keerden dan terug naar het lager terwyl hunne paarden allen afgereden waren. De Kaffers achtervolgen hen, tot op het open veld, en keerden toen terug, in dezelfde spelonk.

Wy bleven twee dagen hier over, om te zien of zy 't nog zouden wagen, op het (open) veld te komen, doch zy waagden het niet; en wy waren genoodzaakt, van wegens de paarden, terug te keeren.

De Hoofd-Kommandant liet toen zyn stad verder verbranden, en wy keerden terug, vertoevende onderwyl, om te zien, of zy ons niet wilden achtervolgen. Aan de "Omsingatie" weder gekomen zynde, werden twee honderd man uitgezonden, om te zien of zy geen beesten konden opdoen; en zy kwamen terug met omtrent vyf duizend beesten; waarby een honderd Kaffers waren, die allen gesneuveld zyn.

Aldus keerden wy terug, tot aan de Tugela-rivier, alwaar de Hoofd-Kommandant de buit verdeelde, en de Kommando van elkander scheidde.

"De barmhartigheid van ons Afrikaners is te groot! Zy zal nu 'n einde moeten nemen, want de gevange Kaffers, losgelaten zynde, zyn alweder ontsnapt."

-
1. Hierdie is die eerste verwysing na die instelling van Dingaansdag, of die maak van die Geloofte; die datum was Sondag, 9 Des. 1838. Die enigste ander oorspronklike vermelding, is dié van genl. Pretorius self, in sy rapport aan die Volksraad, en van Charl Cilliers, in sy verklaring.
  2. Umzinjatie.
  3. Van Engelse kant word vertel dat dit 'n set was van Dingaan, wat hierdie man, genaamd Bongoza, agtergelaat het as "lok-eend" om die Boere in die val te lei. Soos later blyk, het hy inderdaad die kommando onder Landman en De Lange in die val gelei, waaruit hulle met lewensverlies ontkom het.
  4. Die kursivering was waarskynlik die werk van die *Zuid Afrikaan* se redakteur.
  5. Met "aan de strand-zyde" verwys Bantjes hier na die Indiese Oseaan, wat miskien verder was as wat hulle vermoed het. In werklikheid is die laer verskuif na die hoogte van die Intonjanéni-gebergte, vanwaar hulle afkyk op die vallei van die Wit-Umfiloos, waarin Landman en De Lange vasgekeer was.